

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Րեպենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՁԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
 ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
 ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
 ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
 ԿԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
 ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
 ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
 ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
 ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
 «ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
 ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
 ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՅՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
 «ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
 ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏԸ.
 ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
 ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
 ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
 ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՍՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

Хабидуллина Элмира *

*ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ*.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա

*ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՌ
ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ*.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon

*SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
SITUATION IN XALXĀL*.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ

*ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ*.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ

*ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՍՄԱԴ ԱԼԻ ԶԱՄԱԼԶԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-Ը
ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-Ը ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ*.....381-392

Խաչատրյան Զարուհի

*ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ*.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ.....* 403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....* 420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ..... 431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.).....* 441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ..... 450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД.....* 457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES..... 472-486

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՄԵՆ»-ՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ բանահյուսություն, վիպական գրույց, առասպել, դասթան, իրանական էպոս, սիրային մոտիվ, սիրավեպ

Իրանական էպոսը՝ «Շահնամեն», արտացոլում է իրանցիների ազգային մտածողությունն ու բնավորության ուրույն գծերը, նրա բարոյական ըմբռնումներն ու ընկալումները, պատմական ճակատագիրը: Էպոսի առանձին կերպարներում (*Զալ, Ռեստամ, Գուշտասպ, Միավուշ*) խտացած են այդ ժողովրդի հայրենասիրությունը, իղձերը, նրա լավատեսությունն ու հավատը, կերպարներ, որոնք իրենց ինքնօրինականության և ազգայինի մեջ բովանդակում են նաև համընդհանուրը, համամարդկայինը: Այս իմաստով «Շահնամեն» իր ճանաչողական, գաղափարական և գեղարվեստական նշանակությամբ ուրույն տեղ է զբաղեցնում ինչպես իրանական, այնպես էլ համաշխարհային գրականության մեջ:

Իրանական էպոսն իր ընդգրկունությամբ հանրագիտարանային բնույթի ստեղծագործություն է, որ պահպանել է արժեքավոր տեղեկություններ ոչ միայն Իրանի, այլև հարևան ժողովուրդների հոգևոր մշակույթի, ավանդույթների և պատմության վերաբերյալ: Ֆիրդուսին իր հանճարի մեծությամբ ի մի է բերել և գրական մշակման ենթարկել բանավոր կերպով

՝ ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետու իրանագիտության ամբիոնի դասախոս, էլ. փոստ՝ geghamyanastghik@ysu.am

սերնդեսերունդ փոխանցված վիպական գրույցներն ու առասպելները, օգտագործել պահպանված գրավոր աղբյուրները¹:

Էպոսի առանցքը բարու հաղթանակի և չարի պարտության գաղափարն է, հերոսների անհուն հայրենասիրությունն ու անձնվիրությունը հայրենի երկրի ազատության և հարազատ ժողովրդի երջանկության համար: Իր ընդգրկումներով, ծավալով² և նշանակությամբ լինելով խոշորագույնը բանահյուսական ժանրերի մեջ՝ այն ժողովրդական հանճարի ամենավառ արտահայտությունն է, որը մարմնավորում է նրա պատմության հերոսական էջերը, պայքարն ու իդեալները, ազատության և արդարության ձգտումները: Էպոսի կարևորագույն հատկանիշներից մեկը բովանդակության հերոսականությունն է, սակայն դրա հետ միասին նրան հատուկ են նաև հանդիսավորությունը, վեհությունն ու կոթողայնությունը, որոնք գուցակցվում են ժողովրդական արվեստի պարզության ու բնականության հետ: Ամենայն հայոց բանաստեղծի բնորոշմամբ, ժողովուրդները ոչ մի բանի մեջ էնքան պարզ ու պայծառ չեն երևում, ինչքան իրենց ազգային էպոսի մեջ³:

¹ Սյդ հարցերը բավականին հանգամանորեն քննարկվել են 2012 թ. Թեհրանում կայացած գիտաժողովի շրջանակներում՝ նվիրված Ֆիրդուսիի ծննդյան հազարամյակին, որի նյութերը հրատարակված են «Ֆիրդուսին և շահնամեասացությունը» խորագրով ժողովածուում՝ (Ferdousi va šāhnāmesarāyī, Bargozide-ye maqālāt-e dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī, be monāsebat-e hemāyeš-e beīnolmelali-ye hezāre-ye šāhnāme-ye ferdousī, Farhangestān-e zabān va adab-e fārsī, Tehrān, 1390/2012):

² Ֆիրդուսին իր քնարական շեղումներում ասում է, որ «Շահնամեն» բաղկացած է 60.000 բեյթից, այսինքն՝ 120.000 բանաստեղծական տողերից: Սակայն «Շահնամե»-ի՝ մինչ այժմ պահպանված ձեռագրերը պարունակում են 40-ից 50.000 բեյթ(տես Barrasī-ye beythāyī az šāhnāme dar virāyeš-e Jalāl Xāleqī-ye Motlaq, Kohannāme-ye adab-e pārsī, Pājuheshgāh-e olum-e ensānī va motāle'āt-e farhangī, sāl-e sevom, šomāre-ye dovom, pāyiz va zemestān, 1391/2013, ss. 49-66(http://classicallit.iics.ac.ir/article_555_8b14e3afae73f03074720dd80f0667b1.pdf?fbclid=IwAR042sBKPSBeHCREIcwmXUO5u5sjXOc0eJXc-bt1nzE2qLn73CvtXi3bSaI):

³ Թումանյան Հ., Երկերի ժողովածու, Երևան, հ.4, 1951, էջ 392:

Սովորաբար, եթե վեպում ևսիրավեպում հիմնական նյութ է ծառայում հերոսների անձնական կյանքը, մարդը՝ իր առօրյա ուրախություններով ու ձախողումներով, ապա դյուցազներգության առանցքում շրջակա աշխարհի հետ մարդու մշտական պայքարն է, հերոսների մարտական սխրագործությունները, իսկնրանց բնավորությունները նախապես սահմանված են անփոփոխ՝ կամ դրական են, կամ բացասական: Սակայն այս իմաստով «Շահնամեն» ինչ-որ առումով կարող ենք բացատրություն համարել: Ֆիրդուսին ջանացել է ներկայացնել նաև իրանական հերոսների անձնական-ընտանեկան կյանքը, թեև համեմատած հերոսականի և պատմականի՝ վերոնշյալին քիչ տեղ է հատկացված և այն լուսաբանված է այնքանով, որքանով ուղղակի կամ անուղղակի կերպով առնչվում է Իրանի և Թուրանի հարատև պատերազմներին: Այդպիսին է շահնամեական հերոսներ Ջալի և Ռուդաբեի սիրո պատմությունը, որը դյուցազնավեպի հիմնական նյութի հետ կապվում և ներկայացվում է այն չափով, որ առիթ է դառնում մի կողմից Քաբուլի և Իրանի հաշտության, մյուս կողմից հող է նախապատրաստում Ռոստամ Ջալի ողբերգական վախճանի համար:

Այս ամենով հանդերձ, Ֆիրդուսին, դուրս չգալով էպոսի ժանրային սահմաններից, կարողացել է պատկերել հերոսների ներաշխարհը, ի ցույց դնել նրանց անհատական հատկանիշները: Նրա հերոսները միայն տիտանական ուժի տեր մեխանիզմներ չեն, առասպելական, ոչ երկրային էակներ, այլ միս ու արյուն ունեցող մարդիկ, իրենց առավելություններով և թուլություններով: Օրինակ, եթե Ֆիրդուսին պատկերեր իր սիրելի հերոսին՝ Ռոստամին, միայն որպես առասպելական հսկայի, որը ընդունակ է միայնակ մեկ վայրի էջ ուտել և ձեռքի ծանրության տակ սպանել ցանկացած

կենդանու (միայն Ռախչն էր, որ դիմացավ այդ «փորձությանը»), ապա այս հերոսը չէր ունենա այն ճանաչելիությունն ու հռչակը, ինչը որ այսօր նա վայելում է Արևելքի շատ ժողովուրդների շրջանում: Այս կերպարի գրավչությունը նրա մարդ լինելու մեջ է, սովորական ու առօրյա մարդ՝ իր զգացմունքներով ու խոհերով: Դա պարզ երևում է այնտեսարանում, երբ Մազանդարան գնալու ճանապարհին Ռուստամը երաժշտական գործիքի ուղեկցությամբ երգում ու զանգատվում է, որ իր կյանքը անցնում է միայն սխրագործություններում, իսկ երջանկություն համար իր կյանքում, այդպես էլ, տեղ չկա:

Ֆիրդուսիի կերտած հերոսները սիրում են, տառապում, պայքարում ու մարտնչում, երբեմն նաև պարտվում: Այլ կերպ ասած, Ֆիրդուսիի մարդուն պատկերել է իր ամբողջի մեջ՝ սրտի թուլությունից մինչև զարկի ուժը: Իսկ դա արդեն բացառիկ երևույթ էր 10-րդ դարի ոչ միայն իրանական, այլև համաշխարհային գրականության մեջ:

Ֆիրդուսիի՝ մարդկային իրական բնավորություններ կերտելու վարպետությունն առավելապես դրսևորվում է «Շահնամե»-ի սիրային պատումներում: «Զալ և Ռուդաբե», «Բիժան և Մանիժե» սիրային պատումները, Սասանյան Խոսրով արքայի և հայուհի Շիրինի սիրային պատմությունը սիրավեպի յուրօրինակ մշակումներ են՝ հերոսների մարդկային նկարագրով և ինչ-որ իմաստով նաև հոգեբանական ընդհանրացումներով: Պոետը պատկերել է հերոսներ-հերոսուհիների սիրելու կարողությունը, սիրո համար պայքարելու, սիրուն զրկանքների գնով հավատարիմ մնալու կամքը:

Ուշագրավ է, որ Ֆիրդուսին կտրուկ սահման չի դնում կին և տղամարդ հերոսների միջև⁴: Նրա հերոսուհիները ընդունակ են սիրել և պայքարել արժանի իրենցյուցագուններին: Նրանք ոչ միայն չեն զիջում տղամարդկանց իրենցուժով, խելքով և հնարամտությամբ, այլ նույնիսկ երբեմն գերազանցում են նրանց: Ֆիրդուսիի կերտած կանայք մի կողմից օժտված են ֆիզիկական ուժով և մարտական կարողություններով, մյուս կողմից բարոյական ուժի, հոգու վեհության ու առաքինության մարմնացումներ են⁵:

«Շահնամե»-ում առկա սիրային պատումների սյուժեների մի մասը, հավանաբար, ինքնահնար է, բանաստեղծի քեթողական երևակայության արգասիքը (ինչպես «Զալ և Ռուդաբե» սիրային դասթանը), իսկ մյուս հատվածը պոետը քաղել է իրանական բանահյուսությունից և գրավոր աղբյուրներից (ինչպիսիք են՝ «Գյուլնար և Արդաշիր», «Խոսրով և Շիրին»)՝⁶:

Ռուս արևելագետ Ե. Բերտելսը հաստատում է իրանական հնագույն բանահյուսության մեջ տարածանր ասքերի շարքում նաև սիրային պատումների առկայությունը⁷: Սերնդեսերունդ բանավոր փոխանցվող խոսքի առանձին պատառիկներ սասանյան դարաշրջանում տեղ են գտել իրանական արքաների մասին հյուսված հնագույն ասքերի հեղինակային մշակումներում: Նրանք,

⁴ Гиунашвили Л., Коротко о женских образах «Шахнаме», Иран-наме, № 2 (18), Тбилиси, 2011, стр. 174.

⁵ Чернышевский Н., Повести в повести (Полное собрание сочинений), т. XII, Москва, 1949, стр. 132.

⁶ «Բիժան և Մանիժե» սիրային պատումի նախերգանքում Ֆիրդուսին հայտնում է, որ այս գեղեցիկ ու հուզիչ պատմությունը լսել է իր սպասուհուց և ինքը նույնությամբ վերապատմում է այն՝ բանաստեղծական չափի վերածելով (Фирдоуси, Шахнаме, т. 3, Москва, 1994, сс. 111-113):

⁷ Бертельс Е., История персидско-таджикской литературы, Москва, 1960, стр. 239-240.

ըստ իրենց հայեցողության, նյութը հարմարեցրել են ժամանակի պահանջներին և գեղագիտական նորմերին: Ըստ երևույթին, այդ երկերի հեղինակները մասամբ են պահպանել սիրային հնագույն պատումները: Կամ ակնհայտ է, որ նման բովանդակությամբ հուշարձաններն առհասարակ չեն պահպանվել: Հավանաբար, արքաների քաղաքական գործունեությունը շարադրելիս նրանք խուսափել են արքաների անձնական կյանքի մանրամասները հանրության սեփականությանը դարձնելուց: Այդ են վկայում, թերևս, Արտաշիր Պապականի սիրային պատմությունը, Ունսուրիի «Վամեղ և Ագրա», Ֆախրեդդին Գորգանիի «Վիս և Ռամին» պոեմների՝ անհետացած պահլավական տարբերակները, Շահնամեի սիրային պատումները, «Ֆարհադ և Շիրին», «Բահրամ և Գոլանդամ» սիրային դասթանները, որոնք, հավանաբար, բանահյուսական հին երկերի հեղինակային մշակումներ են:

Անձնագոհ և վեհ սիրո գաղափարն առկա է բոլոր ժամանակներում և բոլոր ժողովուրդների աշխարհընկալումներում՝ գեղարվեստական արտահայտություն գտնելով խոսքարվեստի տարբեր ժանրերում: Այն մինչև ժանրային որոշակի արտահայտություն ստանալը իր կենսունակությունը պահպանել է պատմական, կեղծ պատմական կամ առասպելական անձանց կյանքի մասին պատմություններում: Արդեն գրավոր ավանդույթի ձևավորումից հետո իրանական բանահյուսական սիրային պատումները, միախառնվելով առասպելական և պատմական իրադարձություններին, ներթափանցել են նաև պատմագրության ոլորտ: Հույն պատմիչների երկերում վկայված է, որ իրանական հնագույն բանահյուսությունը «ռազմական, հերոսական էպոսներից» գատ ստեղծել է նաև «ռոմանտիկ, սիրային» բնույթի ասքեր: Մ.թ. 3-րդ դարի հույն պատմիչ Աթենետսի երկում հիշատակված է «Զարիադր և Օդատիս» լեգենդը, որը Իրանի ժողովրդական հնագույն սիրային

պատումներից է⁸: Պատմիչը գրում է, որ սիրո այս հին պատմությունն իրեն հայտնի է մ.թ.ա. 4-րդ դարի հույն պատմիչ Հարես Միտելենացու հաղորդումից, որը պարսից սովորույթների գիտակ էր և ուղեկցում էր Ալեքսանդր Մակեդոնացուն նրա պարսկական արշավանքների ժամանակ⁹: Լեզենդն իրանցի արքայազն Ջարիադրի և սակերի արքայադուստր Օդատիսի սիրո պատմությունն է: Վեպում հերոսները հանդես են գալիս որպես պատմական անձինք. Ջարիադրը մարերի արքա Գուշտասպի եղբայրն է՝ Կասպյան դարպասների և Սիրդարյայի միջև ընկած շրջանների տիրակալը, իսկ Օդատիսը Սիրդարյայից այն կողմ գտնվող շրջանների կառավարիչ Օմարտի դուստրը: Երագում սիրահարվելով միմյանց՝ նրանք փնտրում են իրար, սակայն Օդատիսի հայրը մերժում է այլազգի Ջարիադրի ուղարկած խնամախոսներին: Արքան դստերը շտապ ամուսնացնելու նպատակով փեսատեսի խնջույք է կազմակերպում: Օդատիսը, դեմ լինելով հոր ցանկությանը, գաղտնի լուր է ուղարկում Ջարիադրին: Սակ զինվորի տեսքով Ջարիադրը ներկայանում է խնջույքին, որտեղ աղջիկը ճանաչում է երագում տեսած ասպետին և ի նշան իր ընտրության՝ զինով լի ոսկյա գավաթը մեկնում նրան: Ի վերջո, Օդատիսը Ջարիադրի հետ փախչում է հայրական տնից:

Ռուս արևելագետ Վ. Նիկիտինայի կարծիքով Հարես Միտելենացու երկում պահպանված ավանդազրույցը հին իրանական էպիկական ավանդույթում ձևավորված Ջարեր դյուցազունի սիրո պատմությունն է, պարզապես հույն պատմիչը

⁸ Ошерова С., Афиней, 1961, сс. 449-473.

⁹ Амбарцумян А., Древнеиранская легенда о Зариадре и Одатиде как иллюстрация обряда инициации, Модернизация и традиция, XXVI Международная конференция источниковедение и историография стран Азии и Африки, 20-22 апреля 2011г., СПб, стр. 331.

Զարերին անվանում է Զարիադրիս՝ հունական *Եսածանցի* հավելմամբ¹⁰: Այս վարկածն ավելի համոզիչ է դառնում գերմանացի իրանագետ Վ. Գեյզերի այն տեսակետի համադրությամբ, ըստ որի սկզբնապես գոյություն են ունեցել Զարերի մասին ասքի առանձին պատումներ, որոնցից և մեզ հասել է «*Ayādgar-ī Zarērān*» (Հիշատակարան Զարերի) պոեմի տարբերակը¹¹: Հուշարձանի պարթևական տեքստի սկզբնաղբյուրը, հավանաբար, եղել է Ավեստայի կորսված յաշտերից մեկը, ինչ և վկայում է նաև Աքեմենյանների օրոք դրավիպական բանավոր տարբերակների գոյության մասին¹²:

Այսպիսով, Հարես Միտելենացու պահպանած պատմության որոշ մոտիվներ և հերոսների անուններ մենք հանդիպում ենք նաև «Շահնամե»-ում, սակայն Հարեսի պատմությունը իր մանրամասներով տարբերվում է Ֆիրդուսիիմեջբերած պատումից: Ֆիրդուսիի մոտ արտերկիր է մեկնում ոչ թե Զարերը՝ Զարիադրը, այլ Գուշտասպը՝ Գիստասպը, ու ոչ թե արևելք՝ Ամու-Դարյայից այն կողմ, այլ արևմուտք՝ մեծ ծովով, և ամուսնանում ոչ թե սակերի արքայադստեր, այ հռոմեական կայսեր դստեր հետ: Հարեսն ավելացնում է, որ այս պատմությունը շատ հայտնի է եղել «Ասիայում բնակվող բարբարոսների շրջանում», որոնք տաճարներում, արքունիքներում, անգամ հասարակ տների պատերին պատկերում էին այդ սիրավեպի հերոսներին: Անգամ իշխաններն իրենց դստրերին անվանակոչում էին Օդատիս¹³:

Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք, Ֆիրդուսիի պահպանել է սիրային շատ սյուժեներ, սակայն դրանք այնքանով են անհրաժեշտ

¹⁰ Никитина В., Литература Ирана, Литература Древнего Востока, М., 1971, стр. 132.

¹¹ История всемирной литературы, т. 2, Москва, 1984, стр. 251.

¹² Խուրշուդյան Է., Հիշատակարան Զարերի, Իրան-նամե, №22-23, 6 (1996) - 1(1997), Երևան, էջ 33:

¹³ Амбарцумян А., у.к. соч., стр 331.

եղել մեծ մարդերգակին, որքանով որ նա ցանկացել է ցույց տալ իր հերոսների ոչ միայնգերբնական ուժը, այլ նաև նրանց մարդկային հատկանիշները՝ իրենց բնավորության լավ և վատ կողմերով, հակումներով և զգացմունքներով: «Շահնամե»-ում առկա այս սիրային դրվագները հիմք են տվել անցյալ դարասկզբին իրանագիտության մեջ հիմնավորել այն տեսությունը, թե իրանական ազգային էպոսը սկզբնաղբյուր է համարվել գրական որոշ ժանրերի, այդ թվում նաև սիրավեպի համար: Ըստ գերմանացի արևելագետ Հ. Էթեի՝ իրանական էպոսի սիրային դասթանները գրական այն հենքն են, որի վրա էլ հետագայում կազմավորվել են իրանական սիրային էպիկայի գլուխգործոցներ «Խոսրով և Շիրին» և «Լեյլի և Մեջնուն» պոեմները¹⁴: Եվ իսկպես, «Շահնամե»-ում «Զալ և Ռուդաբե», «Բիժան և Մանիժե», «Գոլնար և Արդաշիր», «Խոսրով և Շիրին» և այլ սիրային պատմություններ բովանդակային և կառուցվածքային տեսանկյունից կարծես թե հիմնավորում են գերմանացի գիտնականի տեսության ճշմարտացիությունը: Սակայն XX դարի 50–ական թթ. գտնված նյութերը՝ Այուկիի «Վարդա և Գոլշահ» և Ունսուրիի «Վամեդ և Ագրա» պոեմների հատվածները թույլ են տալիս սիրավեպի պատմությունն ավելի ետ տանել, քանի որ այդ պոեմները Ղազնավյան ժամանակաշրջանի հուշարձաններ են¹⁵:

Այսպիսով, Ֆիրդոսիի պոեմի համամարդկային բնույթն առիթ դարձավ, որնրա գաղափարները տարածում գտնեն ոչ միայն իրանական, այլ նաև ողջ մերձավորարևելյան տարբեր ժողովուրդների գրական մշակույթում, ուղենշային

¹⁴ Мелетинский Е., Средневековый роман, Происхождение и классические формы, Москва, 1983, сс. 157-158.

¹⁵ Тупалов Г, Идейно-художественные особенности поэмы «Варка и Гулшах» Айюки, Автореферат, Душанбе, 2013, стр. 14.

դերակատարություն ունենան գրական նոր ուղղությունների սկզբնավորման համար: Իզուր չէ, որ այդ սիրային պատումներից շատերը գրական վերամշակման ենթարկվեցին ոչ միայն միջնադարում, այլ նաև նոր ժամանակներում:

ЛЮБОВНЫЕ МОТИВЫ В «ШАХНАМЕ»

Гегамян Астхик

(Резюме)

До первой половины XX века в литературоведении была создана теория, согласно которой такие любовные эпизоды «Шах-наме», как «Заль и Рудабэ», «Бижан и Манижэ», — образцы, по которым строилась в дальнейшем вся иранская романтическая поэзия, пришедшая позднее к таким поэмам, как «Хосров и Ширин», «Лайли и Маджнун». В статье делается попытка указать значение и место любовных мотивов «Шахнаме» в изучении истории персидского романического жанра.

LOVE STORIES IN “SHAHNAME”

Geghamyan Astghik

(Summary)

Until the 20th century, there was a popular misconception that the emergence of the genre of romance in Iranian literature was due to the separation of some poems from the epic cycle. Such love stories as “Zal and Rudabe”, “Bijan and Manije” in “Shahname” are the literary base on which the Iranian epic poetry was later built, and such wonderful masterpieces as “Khosrov and Shirin” or “Leyli and Mejnun” were created. This article is an attempt to present the place and role of love stories in “Shahname” in the study of the Persian romance.